

ZAKAZ ZAWIERANIA MAŁŻEŃSTW MIĘDZY OJCZYMEM (MACOCHĄ) A PASIERBEM (PASIERBICĄ)

MONIKA LEWANDOWSKA-URBANOWICZ*

DOI: 10.26399/iusnovum.v19.1.2025.06/m.lewandowska-urbanowicz

STRESZCZENIE

W artykule zostało podjęte zagadnienie dotyczące zakazu zawierania małżeństw między powinowatymi w linii prostej. Skupiono się w nim na powinowactwie jako stosunku prawnorodzinnym, który zachodzi pomiędzy pasierbem a ojczymem (macochą) w sytuacji zawarcia przez ojczyma (macochę) związku małżeńskiego z rodzicem biologicznym pasierba. Poczynione tu rozważania mają na celu wykazanie zasadniczej tezy, jaka jest stwierdzenie, że obowiązywanie przedmiotowego zakazu między powinowatymi w linii prostej powinno być zniesione wobec braku racjonalnych podstaw dla jego utrzymania.

Słowa kluczowe: stosunek prawnorodzinny, zakaz zawierania małżeństw, powinowactwo w linii prostej, pasierb, ojczym, macocha

PROHIBITION OF MARRIAGE BETWEEN A STEPFATHER (STEPMOTHER) AND A STEPSON (STEPDAUGHTER)

ABSTRACT

This article addresses the issue of the prohibition of marriages between in-laws in a straight line. It focuses on affinity as a legal family relationship that occurs between the stepson and the stepfather (stepmother) in the situation of the stepfather (stepmother) marrying the stepson's biological parent. The considerations in this article are aimed at demonstrating the fundamental thesis, which is the statement that the prohibition in question between relatives in a straight line should be lifted due to the lack of rational grounds for its maintenance.

Key words: family law relationship, marriage ban, direct affinity, stepson, stepfather, stepmother

* mgr, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie (Polska), e-mail: m.lewandowska25@vp.pl, ORCID: 0000-0002-3538-4249

WPROWADZENIE

Problematyka stosunków osobowych między powinowatymi na podstawie przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego obejmuje wiele regulacji (zespołu przepisów) dotyczących zakazu zawierania małżeństw między powinowatymi w linii prostej. Zagadnienie to jest istotne z punktu widzenia sytuacji prawnej pasierba w grupie rodzinnej. Wskazana regulacja koncentruje się na stosunkach osobowych między powinowatymi i skupiać się ma głównie na problematyce dotyczącej zakazu zawierania małżeństw między pasierbem (pasierbica) a macochą (ojczymem). Założenie interpretacyjne przyjęte w poniższych wywodach sformułować można jako tezę, że wykładnia przepisów regulujących zakaz zawierania małżeństw między powinowatymi w linii prostej winna doprowadzić do wzmocnienia pozycji pasierba jako członka rodziny zrekonstruowanej i zbliżyć jego sytuację do sytuacji dzieci w rodzinie biologicznej. Omawiany zakaz został sformułowany w art. 14 § 1 krio. Z punktu widzenia jego zastosowania w stosunku do pasierba i jego przybranych rodziców należałoby zastanowić się nad celowością jego utrzymywania w kodeksie, bowiem budzi on wiele wątpliwości w doktrynie.

POWINOWACTWO

Powinowactwo rozumiane jest jako stosunek prawnorodzinny łączący jednego małżonka z krewnymi drugiego. Jest ono wyłącznie więzią prawną¹. Przynależność pasierba do rodziny (art. 23 i 27 krio) determinuje udział przybranego rodzica w jego procesie wychowawczym. Ojczym (macocha), pomimo że nie posiada władzy rodzicielskiej wobec pasierba, ma obowiązek wspierać swojego współmałżonka w procesie wychowania i utrzymania przybranego dziecka. Utrudnianie kontaktów, niewłaściwe traktowanie pasierba, ograniczanie współmałżonkowi możliwości wypełniania jego praw i obowiązków względem pasierba mogą doprowadzić nawet do rozvodu między małżonkami. Takie działanie może być uznane przez sąd za przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego, a ojczym (macocha) może zostać w takim przypadku uznany/uznana za wyłącznie winnego rozpadu małżeństwa.

Powinowactwo, podobnie jak pokrewieństwo, istnieje zarówno w linii prostej, jak i w linii bocznej. W linii prostej powinowatymi są rodzice męża i żony (teściowie) oraz dziecko małżonka, czyli pasierb. Powinowatymi w linii wstępującej są

¹ Zob. K. Pietrzykowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, J. Winiarz, J. Gajda, J. Ignatowicz, Warszawa 2010; „Stosunek powinowactwa nie istnieje między krewnymi jednego a krewnymi drugiego małżonka”, za: J. Ignaczewski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 448–449; W. Żukowski, *Projektowana nowelizacja przepisów regulujących dziedziczenie ustawowe*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 1, s. 262; H. Haak, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Toruń 2009, s. 16–17; T. Sokołowski, *Komentarz do art. 61(8) krio*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dołęcki, T. Sokołowski, Warszawa 2010, s. 460; J. Winiarz, w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego. Komentarz do art. 61(8)*, red. J.S. Piątkowski, J. Winiarz, J. Ignatowicz, J. Gwiazdomorski, Warszawa 1985, s. 623–624.

natomiast rodzice małżonka (teściowie) i ich wstępni, zaś powinowatym w linii zstępującej jest dziecko małżonka (pasierb). Jak wynika z powyższego, rodzice i dziecko są powinowatymi pierwszego stopnia.

Stosunek powinowactwa wywołuje także skutki na płaszczyźnie alimentacyjnej, co zostało określone w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w regulacji obowiązku alimentacyjnego między pasierbem a ojczymem (macochą), a także w przepisach dotyczących zakazu zawierania małżeństw między powinowatymi w linii prostej².

Stosunek powinowactwa ma nie tylko wpływ na relacje zachodzące pomiędzy członkami rodziny, ale także na ich prawa i obowiązki. Wśród następstw prawnych powinowactwa wyróżnić należy nie tylko przynależność pasierba do rodziny (art. 23 i 27 krio), możliwość nadania pasierbowi nazwiska ojczyma (art. 90 krio), obowiązek alimentacyjny między macochą lub ojczymem a pasierbem (art. 144 krio), ale także zakaz zawierania małżeństw między powinowatymi w linii prostej (art. 14 krio), o czym będzie mowa w dalszej części.

ZAKAZ ZAWIERANIA MAŁŻEŃSTW MIĘDZY PASIERBEM (PASIERBICĄ) A MACOCHĄ (OJCZYMEM)

Jak była wcześniej mowa, wśród przeszkód w zakresie zawarcia małżeństwa zakaz powinowactwa w linii prostej wywołuje w doktrynie najwięcej wątpliwości co do celowości utrzymywania tego uregulowania w kodeksie³. Jak wskazuje większość, zakaz ten uzasadniony jest jedynie względami obyczajowymi i moralnymi, podczas gdy inne zakazy mają na uwadze przede wszystkim dobro mogących pojawić się w tym związku dzieci albo dobro mającej powstać rodziny⁴. Trzeba jednak pamiętać, że celem zakazu zawierania małżeństwa między powinowatymi jest, według niektórych, w tym M. Domańskiego, „ochrona prawidłowych relacji rodzinnych i próba niedopuszczenia do powstania sytuacji konfliktowych”⁵.

Zakaz ten nie może być jednakże porównywany do innych zakazów o większej wadze, takich jak zakaz zawierania małżeństw między przysposabiającym a przysposobionym (art. 15 krio) czy zakaz bigamii (art. 13 krio), bowiem sposób jego traktowania przez doktrynę i orzecznictwo przejawia się m.in. w niezbyt

² Zob. Z. Tysza, *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2002, s. 33.

³ Zob. A. Zielenacki, *Zawarcie małżeństwa*, Wrocław 1982, s. 93.

⁴ Zob. A. Szlezak, *Prawnorożdzinna sytuacja pasierba*, Poznań 1985, s. 42; S. Grzybowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 61; J. Górecki, *Unieważnienie małżeństwa*, Kraków 1958, s. 19; S. Szer, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1966, s. 53–54; B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 48; J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1983, s. 62; A. Zielenacki, *Zawarcie małżeństwa*, op. cit., s. 93.

⁵ Zob. M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, Warszawa 2013, s. 331–332; K. Pietrzykowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, art. 14 II Nb 1; A. Zielenacki, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, M. Andrzejewski, J. Haberko, A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, A. Sylwestrzak, A. Zielenacki, Warszawa 2013, s. 68–69; J. Gajda, w: *System prawa prywatnego. T. 11 Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, J. Gajda, M. Nazar, J. Panowicz-Lipska, T. Sokołowski, W. Stojanowska, Warszawa 2012, s. 174–175.

rygorystycznym podejściu do określenia okoliczności mogących stanowić „ważne powody” dla sądu w związku z wyrażeniem przez niego zgody na zawarcie małżeństwa mimo zakazu powinowactwa (art. 14 § 1 krio „in fine”). Przeszkoda małżeńska powinowactwa ma więc charakter przeszkody względnej. Dopuszczona została możliwość jej usunięcia w drodze dyspensy. Zgodnie bowiem z art. 14 § 1 zd. 2 krio istnieje możliwość uzyskania zezwolenia sądu na zawarcie małżeństwa przez powinowatych w linii prostej w sytuacji wystąpienia tzw. ważnych powodów, o których była mowa powyżej. Jednocześnie zaakcentowania wymaga, że „ważnym powodem” nie może być zagrożenie życia.

W myśl Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego istnieją dwie materialne przesłanki udzielenia przez sąd zezwolenia na zawarcie małżeństwa, mimo istnienia między stronami stosunku powinowactwa. Są nimi: 1) występowanie powinowactwa w linii prostej, oraz 2) istnienie tzw. ważnych powodów. Pierwsza z przesłanek nie budzi wątpliwości – w wypadku braku stosunku powinowactwa w linii prostej między nupturientami nie powstaje przeszkoda małżeńska powinowactwa – tym samym istnieje możliwość zawarcia małżeństwa. Ustawodawca nie zdefiniował pojęcia „ważne powody”, uzasadniającego możliwość wystąpienia z wnioskiem o sądowe zezwolenie na zawarcie małżeństwa, mimo istnienia między stronami stosunku powinowactwa. I tak na przykład zauważa się, że jeśli „tylko różnica wieku stron nie jest zbyt znaczna i brak zastrzeżeń co do pozytywnej wartości zamierzonego małżeństwa pod względem społecznym, nie byłoby powodu do odmowy zezwolenia na zawarcie małżeństwa”⁶. Z drugiej strony Sąd Najwyższy przyjął, że „szczególnie duża różnica wieku między małżonkami, zwłaszcza jeżeli znacznie starsza jest kobieta, może – jak uczy doświadczenie życiowe – doprowadzić do rozkładu pożycia”⁷. Podobnie K. Piasecki, J. Gajda, K. Pietrzykowski i A. Zielonacki wskazują, że szczególnie duża różnica wieku między nupturientami zagraża z góry harmonijnemu pożyciu stron, wobec czego powinna zasadniczo stanowić przesłankę odmowy zezwolenia sądu na zawarcie małżeństwa. Odmienne stanowisko prezentuje natomiast M. Domański, który uważa, że nawet bardzo duża różnica wieku między nupturientami – zgodnie z prawem polskim – nie stanowi przeszkody małżeńskiej. Autor ten słusznie wskazuje, że uznanie znacznej różnicy wieku między nupturientami za przyszlą przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego jest dalece nieuprawnione⁸. Ponadto według M. Domańskiego pośrednie znaczenie dla odmowy udzielenia zezwolenia przez sąd na zawarcie małżeństwa w przypadku istnienia przeszkody powinowactwa może mieć młody wiek jednego z nupturientów. Szczególnie sytuacja finansowego uzależnienia młodego nupturienta od

⁶ Zob. Z. Wiszniewski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Grudziński, J. Ignatowicz, Z. Wiszniewski, Warszawa 1966, s. 55.

⁷ Zob. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1956 r., sygn. akt IV CR 127/55, OSN 1956, nr 4, poz. 112; Legalis nr 637418.

⁸ Zob. M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, op. cit., s. 338; J. Gajda, w: *System prawa prywatnego*. T. 11. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, op. cit., s. 177–178; K. Pietrzykowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, J. Winiarz, J. Gajda, J. Ignatowicz, op. cit., s. 278; A. Zielonacki, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, M. Andrzejewski, J. Haberko, A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki, op. cit., s. 69–70.

drugiego nupturienta może budzić podejrzenie wymuszenia na nim małżeństwa przez starszego i bogatego powinowatego⁹.

Dokonując próby dookreślenia pojęcia „ważne powody”, występującego na gruncie art. 14 krio, M. Domański i J. Gajda odwołują się do poglądu J. Winiarza i zgodnie wskazują, że zgodnie z zasadą ochrony rodziny:

sąd w postępowaniu o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa między powinowatym w linii prostej powinien brać pod uwagę: istnienie małoletnich dzieci jednego z nupturientów, ich stosunek do zmiany ról w rodzinie, ewentualnie prognozę co do wpływu małżeństwa na ich psychikę. Według tych autorów istotne znaczenie ma także akceptacja dla związku małżeńskiego przez najbliższych członków rodziny, a w szczególności przez pełnoletnie dzieci z poprzedniego małżeństwa, a także okoliczność, czy małżonek ze związku będącego podstawą powinowactwa żyje, ewentualnie jaki jest charakter jego stosunków z ojcem/ matką oraz czy małżeństwo powinowatych może wpłynąć negatywnie na te relacje. (...) Ważną okolicznością skłaniającą do uwzględnienia wniosku wydaje się zajęcie nupturientki w ciążę lub urodzenie przez nią dziecka ze związku z powinowatym¹⁰.

Wydaje się, że dość znaczny wpływ na ocenę ważności powodów niezbędnych dla wyrażenia przez sąd zgody na zawarcie małżeństwa winna mieć także istniejąca poprzednio sytuacja rodzinna powinowatych. Mogłoby się bowiem zdarzyć, że pasierb mógłby przebywać w ramach tej samej wspólnoty rodzinnej, w której znajdowała się macocha (ojczym), albo mógłby nigdy nie znaleźć się w orbicie tej grupy. W pierwszym przypadku sytuacja mająca miejsce przed pojawieniem się kwestii zawarcia małżeństwa przez powinowatych mogłaby przypominać relację istniejącą między rodzicami a dziećmi z tego chociażby tytułu, że pasierb (pasierbica) pełniłby rolę społeczną dziecka w rodzinie, a macocha (ojczym) rolę rodzicielską. W drugim przypadku nie istniałyby nigdy między powinowatymi stosunki typowe dla relacji łączących rodziców i dzieci w rodzinie biologicznej. Stąd wniosek, że względy obyczajowe które zadecydowały o wprowadzeniu do kodeksu zakazu zawierania małżeństw między powinowatymi, mogłyby mieć istotne znaczenie przede wszystkim w przypadku pierwszej z przedstawionych sytuacji. Jednakże również wtedy należałoby stosować liberalną wykładnię przepisów regulujących omawianą powyżej instytucję. Wynika to z faktu, że związek małżeński między powinowatymi mógłby dojść do skutku dopiero po ustaniu małżeństwa między ojczymem (macochą), a rodzicem biologicznym pasierba (pasierbicy). W takim przypadku dochodzi najczęściej również do zaniku istniejącego uprzednio układu ról społecznych, które stanowiły źródło okoliczności mogących stanowić negatywną ocenę moralną zamierzzonego związku małżeńskiego. Powstaje wówczas sytuacja analogiczna poniekąd do tej, która pojawia się po rozwiązaniu przysposobienia. W tym przypadku zawarciu małżeństwa między byłym przysposabiającym a byłym przysposobionym nie jest obwarowane obowiązkiem uzyskania zgody sądu. Natomiast w drugim przypadku, w sytuacji gdy powinowaci nigdy nie tworzyli jednej wspólnoty rodzinnej,

⁹ Zob. M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, op. cit., s. 338–339.

¹⁰ Zob. ibidem, s. 340; J. Gajda, w: *System prawa prywatnego*. T. 11. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, op. cit., s. 177–178.

względy o charakterze obyczajowym będą pełniły jeszcze mniejszą rolę. Wtedy to odmowa zgody na zawarcie małżeństwa powinna mieć miejsce nader rzadko, a okoliczności ją uzasadniające winny być nad wyraz istotne. Również znaczna różnica wieku między powinowatymi nie powinna stanowić przeszkody.

W doktrynie istnieją również rozbieżne stanowiska co do możliwości lub jej braku udzielenia przez sąd zezwolenia na zawarcie małżeństwa przez powinowatych w linii prostej *ex post*. Dominujący pogląd aprobuje dopuszczalność takiego zezwolenia¹¹. Biorąc pod uwagę literalną wykładnię art. 14 § 1 zd. 2 krio, która wskazuje na możliwość uzyskania zezwolenia sądu „na zawarcie” małżeństwa przez powinowatych, jednocześnie świadczy ona przeciwko dopuszczalności udzielenia przez sąd zezwolenia „na zawarcie” małżeństwa *ex post*, skoro małżeństwo to zostało już zawarte. Wówczas sąd może jedynie oddalić powództwo o unieważnienie małżeństwa z powodu przeszkody powinowactwa, wskazując, że istniały tzw. „ważne powody”, będące podstawą do udzielenia zezwolenia na zawarcie małżeństwa. Według niektórych autorów, w tym K. Pietrzykowskiego i J. Gajdy, oddalenie przez sąd powództwa o unieważnienie małżeństwa z powodu przeszkody powinowactwa w okolicznościach wyżej wskazanych należy traktować jako zezwolenie sądu na zawarcie małżeństwa *ex post*¹².

Podsumowując, wydaje się, że zakaz zawierania małżeństw między powinowatymi, zawarty w art. 14 krio, zasługuje na krytykę. Po pierwsze, jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, zawieranie małżeństw między powinowatymi ma miejsce bardzo rzadko, rzadko też zdarza się sytuacja odmowy udzielenia zgody na zawarcie takiego małżeństwa, co powoduje, że pod znakiem zapytania pozostaje sens tego zakazu¹³.

Kolejnym przykładem może być sytuacja, w której rodzina składa się z małżonków oraz dzieci, z których każde pochodzi od jednego z małżonków, jest więc pasierbem w stosunku do drugiego z nich. W świetle prawa dzieci te są dla siebie obcymi osobami. Kodeks nie zawiera zakazu zawierania małżeństw między nimi. Co innego w sytuacji, gdy w rodzinie przebywają pasierb i wspólne dziecko małżonków, ponieważ wtedy niedopuszczalność zawarcia małżeństwa przez takie dzieci wynika z zakazu pokrewieństwa, który obejmuje również rodzeństwo przyrodnie. Skoro każde z dzieci pochodzi od jednego z małżonków i jest dla siebie osobą obcą, ale przebywa w tej samej wspólnocie rodzinnej, to można by było wobec nich

¹¹ Zob. J. Gajda, w: *System prawa prywatnego*. T. 11. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, op. cit., s. 176–177; K. Pietrzykowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, J. Winiarz, J. Gajda, J. Ignatowicz, op. cit., art. 14 II Nb 5; A. Zielonacki, w: A. Zielonacki, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, M. Andrzejewski, J. Haberk, A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki, op. cit., s. 70; K. Gromek, w: K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2016, art. 14 III Nb 3; K. Piasecki, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, Warszawa 2011, s. 100; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 106–107.

¹² Zob. orzeczenie Sądu Najwyższego z 14 lutego 1961 r. (sygn. akt 1 CR 938/59, OSPIKA 1962, Nr 10, poz. 265), LEX nr 1634095; uchwała Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 1983 r. (III CZP 12/83, OSNCP 1983, Nr 11, poz. 174). Legalis nr 23682; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 09 maja 2002 r. (sygn. akt III CZP 7/02 OSP 2004, Nr 1, poz. 1). LexPolonica Nr 355229.

¹³ Zob. A. Zielonacki, *Zawarcie małżeństwa*, op. cit., s. 93.

stosować przepisy dotyczące rodzeństwa. Powstaje więc pytanie, czy nie należałoby wprowadzić zakazu zawarcia przez nie małżeństwa. Wydaje się słusznym opowiedzenie się przeciwko takiemu postulatowi. Pozostaje to jednak w sprzeczności z tezą, w myśl której jeśli relacje pomiędzy powinowatymi są relacjami na wzór tych występujących między rodzicami a dziećmi biologicznymi, należy uznać, że słusznym byłoby wprowadzenie regulacji prawnej stosunków między ojczymem (macochą) a pasierbem na wzór relacji istniejących między rodzicami biologicznymi i dziećmi. Podobnie w sytuacji, gdy w skład rodziny wchodzi dzieci każdego z małżonków, niebędące równocześnie dziećmi drugiego małżonka, wówczas należałoby stosować w stosunku do nich regulacje dotyczące relacji między rodzeństwem. Tymczasem w powyższych rozważaniach opowiedziano się przeciwko zakazowi zawierania małżeństw między ojczymem (macochą) a pasierbem oraz przeciwko zakazowi zawierania małżeństw pomiędzy dziećmi każdego z małżonków, nawet jeśli wychowywałyby się one w tej samej grupie rodzinnej. Zarzut ten wydaje się nie do końca słuszny. Wynika to z faktu, że tam, gdzie sytuacja istniejąca między członkami rodziny zrekonstruowanej odpowiada sytuacji panującej w rodzinie biologicznej, analogia stosowania zakazu zawierania małżeństwa między powinowatymi jest jak najbardziej zasadna. Natomiast w sytuacji, gdy pojawił się zamiar zawarcia małżeństwa, należy stwierdzić, że układ stosunków między osobami chcącymi zawrzeć związek małżeński w okresie przebywania we wspólnocie rodzinnej był – lub też stał się po jej opuszczeniu – inny niż układ stosunków między rodzicami a dziećmi czy też między rodzeństwem w rodzinie biologicznej. W takim przypadku, skoro brak jest przeszkód natury prawnej i eugenicznej, należałoby dopuścić możliwość zawierania małżeństw między takimi osobami. Jedynym przeciwwskazaniem do zawarcia małżeństwa przez takie osoby mogłyby być tylko względy moralne i obyczajowe, które nie będą miały miejsca w takiej sytuacji, wobec nieistnienia stosunków objętych treścią tychże norm. Tego rodzaju względy mogłyby być powołane w sytuacji, gdy osoby chcące zawrzeć małżeństwo łączyłyby więzy uczuciowe występujące zwykle między rodzicami a dziećmi albo między rodzeństwem. W sytuacji natomiast, gdy tego rodzaju więzy już nie występują lub nigdy nie występowały, nie ma powodów, dla których miałyby istnieć zakazy zawarcia małżeństwa pomiędzy takimi osobami, mimo sytuacji, że w przeszłości osoby te były członkami tej samej wspólnoty rodzinnej. Rozwiązanie tego rodzaju sugeruje więc, że w większości przypadków osoby wyżej wskazane, które zamierzają zawrzeć związek małżeński, nie są ze sobą w takich stosunkach, jak rodzice i dzieci czy rodzeństwo. Stawiana tu hipoteza znajduje swoje odzwierciedlenie w występujących sporadycznie przypadkach odmowy wyrażenia zgody na zawarcie małżeństwa, o których mowa w art. 14 krio. Nie pozwala to jednak na wykluczenie możliwości zawierania małżeństw przez osoby, które połączone były więzami uczuciowymi, takimi jakie występują w relacjach rodzic i dziecko. Niecelowe wydaje się wprowadzenie zakazu zawierania małżeństw między powinowatymi lub wprowadzenie nowego zakazu, który obejmowałby zakaz zawierania małżeństw między dziećmi każdego z małżonków. Wynika to z faktu, o czym była mowa wcześniej, że po pierwsze, sytuacje tego rodzaju dotyczące zawierania małżeństw przez wyżej wskazane osoby byłyby bardzo rzadkie, co mogłoby spowodować

wprowadzenie do przepisów kodeksowych martwego uregulowania. Po drugie, zwiększenie liczby zakazów wpływa na obniżenie atrakcyjności instytucji małżeństwa jako alternatywa dla konkubinatu, co w konsekwencji prowadziłoby do skutków dużo bardziej niekorzystnych niż ten, których poprzez wprowadzenie zakazu starano się uniknąć.

Kolejnym zagadnieniem spornym w doktrynie pozostaje kwestia charakteru legitymacji nupturientów-powinowatych do złożenia wniosku o zezwolenie na zawarcie małżeństwa. Według niektórych wniosek taki powinien zostać złożony łącznie przez oboje nupturientów, natomiast w sytuacji, gdy wniosek taki złoży tylko jeden z nupturientów, wniosek taki powinien podlegać oddaleniu. Ten pogląd uzasadniony jest charakterem przeszkody powinowactwa, która dotyczy obojga nupturientów¹⁴. Według drugiego poglądu wniosek taki może zostać złożony przez każdego z powinowatych. Drugi z przyszłych małżonków jest wówczas osobą zainteresowaną w sprawie i powinien brać w niej udział jako uczestnik¹⁵. Zaakcentowania wymaga, że w wypadku małoletności pasierbicy, która chce zawrzeć związek małżeński z owdowiałym ojczymem, wniosek w zakresie wyrażenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa musi złożyć ona sama, nie jest bowiem wystarczającym przyłączeniem się do postępowania z wniosku ojczyma. Wynika to z treści art. 561 § 1 zd. 1 k.p.c. w zw. z art. 10 § 1 krio, który wymienia jako wnioskodawcę tylko osobę, która nie ma przepisanego wieku jako uprawnioną do wystąpienia z przedmiotowym wnioskiem¹⁶. Jednocześnie należy zgodzić się z poglądem wypowiedzianym w doktrynie wskazującym, że względy ekonomiki postępowania sądowego przemawiają za łącznym udzieleniem zezwolenia w odniesieniu do obu złożonych wniosków. Pojawiają się jednak w tej sytuacji komplikacje o charakterze natury proceduralnej. Mianowicie w sprawach o zezwolenie na zawarcie małżeństwa kobiecie, która nie ukończyła 18 lat, orzeka w postępowaniu nieprocesowym sąd opiekuńczy (art. 561 § 1 zd. 1 k.p.c.; art. 10), a w sprawach o zezwolenie na zawarcie małżeństwa między osobami powinowatymi rozstrzyga w postępowaniu nieprocesowym sąd rejonowy (art. 507 k.p.c.). Wynika to z faktu, że wnioskodawcą w pierwszej sprawie jest małoletnia kobieta, a w drugiej – oboje nupturienci. Jednocześnie należy opowiedzieć się za poglądem wyrażonym w doktrynie, wskazującym, że przeszkoda wieku jest dalej idąca od przeszkody powinowactwa i w związku z tym w sprawie o wydanie zezwolenia osobie małoletniej na zawarcie małżeństwa z osobą spowinowaconą w linii prostej zastosowanie znajdą przepisy normujące postępowanie na podstawie art. 10 krio, a w szczególności przepisy k.p.c. w zakresie postępowania przed sądem opiekuńczym. Niedopuszczalnym byłoby udzielenie przez sąd odrębnego zezwolenia z art. 14 krio z jednoczesnym pozostawieniem niezamkniętej kwestii

¹⁴ Zob. J. Gudowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2009, s. 149; P. Cioch, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 3, s. 62.

¹⁵ Zob. J. Gajda, w: *System prawa prywatnego*. T. 11. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, op. cit., s. 197.

¹⁶ Zob. komentarz do art. 10 krio, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2023.

w zakresie udzielenia przez sąd opiekuńczy zezwolenia z art. 10 krio. Zezwolenie może być tylko jedno, uwzględniające całość sytuacji¹⁷.

W postępowaniu o uzyskanie zezwolenia na zawarcie małżeństwa przez powinowatych najistotniejsze jest, aby udział w nim wzięli oboje nupturienci i aby oboje wyrażali zgodę na zawarcie takiego małżeństwa.

Postępowanie dowodowe w sprawach o zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez powinowatych powinno opierać się na dowodach z dokumentów i na dowodach ze „źródeł osobowych”. Nupturienci powinni dostarczyć odpisy aktów urodzenia, odpis aktu małżeństwa będącego źródłem powinowactwa, dowód jego ustania, a także dowód pozostawania stanu wolnego przez oboje nupturientów. Mówiąc o „ważnych powodach”, powinny one zostać zweryfikowane i sprawdzone w drodze przesłuchania obojga nupturientów oraz wysłuchania osób bliskich, w szczególności dzieci osób zamierzających zawrzeć związek małżeński. Sąd może również zlecić wywiad środowiskowy (art. 561¹ k.p.c.). Jeżeli stan zdrowia psychicznego uczestników budzi wątpliwości, sąd powinien zlecić sporządzenie opinii przez biegłego psychiatrę¹⁸.

WNIOSKI

W doktrynie prawa rodzinnego obowiązujące powyżej rozwiązanie zostało skrytykowane. Pojawiło się wiele argumentów przemawiających za rezygnacją z utrzymywania zakazu zawierania małżeństw między powinowatymi w linii prostej. Według A. Zielonackiego nie istnieją racjonalne podstawy dla jego utrzymywania. Jak zostało wcześniej wskazane, tego rodzaju małżeństwa mają miejsce bardzo rzadko, a łatwość w uzyskaniu zezwolenia sądu na zawarcie takiego małżeństwa przekreśla skuteczne działanie zakazu. Zdaniem tego autora łatwość w uzyskaniu zezwolenia sądu na zawarcie tego rodzaju małżeństwa wynika z braku racjonalnych podstaw do oddalenia wniosku. A. Zielonacki wskazał jednocześnie, że stan, w którym wyjątek staje się regułą, ma niekorzystny wpływ na poszanowanie prawa. Podobny skutek ma więc utrzymywanie obowiązywania martwych przepisów¹⁹.

W doktrynie pojawiły się również stanowiska broniące art. 14 krio. I tak w myśl J. Gajdy liberalna wykładnia dotycząca możliwości udzielenia zezwolenia nie podważa sensu istnienia przeszkody. Celem przepisu jest bowiem pozwolenie na unieważnienie małżeństwa, którego istnienie z punktu widzenia założonej w ten sposób rodziny zdaje się wątpliwe. Jak zauważa ten autor, sąd nie ma obowiązku

¹⁷ Zob. komentarz do art. 14 krio, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, op. cit.; J. Winiarz, w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego. Komentarz do art. 61(8)*, red. J.S. Piątkowski, J. Winiarz, J. Ignatowicz, J. Gwiazdomorski, op. cit., s. 191; Z. Wiszniewski, S. Gross, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Z. Wiszniewski, S. Gross, Warszawa 1975, s. 55.

¹⁸ Zob. M. Domański, *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa powinowatym w linii prostej*, Warszawa 2010, s. 28 (online: <https://iws.gov.pl>).

¹⁹ Zob. A. Zielonacki, *Zawarcie małżeństwa*, op. cit., s. 169 i n.

udzielenia zezwolenia na zawarcie małżeństwa, które od początku jego istnienia nie daje pozytywnej prognozy na jego prawidłowe funkcjonowanie²⁰.

Reasumując, gdy odniesiemy się do argumentacji zwolenników utrzymania zakazu, należy wskazać, iż nie wydaje się, aby regulacja art. 14 krio była skutecznym i użytecznym instrumentem do unieważnienia małżeństw, których istnienie z punktu widzenia założonej w ten sposób rodziny byłoby wątpliwe. Samo stwierdzenie wystąpienia zakazu wynikającego z powinowactwa przez kierownika Urzędu Stanu Cywilnego nie jest rzeczą skomplikowaną. Nupturienti muszą przedstawić dowody potwierdzające ustanie poprzedniego małżeństwa. Tego rodzaju dowód będzie jednoznacznie wskazywał na istnienie powinowactwa. Mając na uwadze rzadkość zawierania małżeństw przez powinowatych w linii prostej, należy przyjąć, że zawarcie małżeństwa wbrew zakazowi może zdarzyć się właściwie tylko w teorii. Poza tym łatwość w uzyskaniu zezwolenia na zawarcie małżeństwa tego typu nie skłania nupturientów do próby ukrycia występowania zakazu. Natomiast uzyskanie zezwolenia wyłącza możliwość unieważnienia małżeństwa z tego powodu.

Kolejną kwestią jest ograniczony krąg osób uprawnionych (legitymowanych) do wystąpienia z pozwem o unieważnienie małżeństwa. Taką legitymację zgodnie z art. 14 § 3 krio mają wyłącznie małżonkowie. Małżeństwa tego rodzaju nie można unieważnić po jego ustaniu (art. 18 krio).

Problemy, które wynikają ze stosowania art. 14 krio, są pokłosiem słabego uzasadnienia zakazu zawierania małżeństw przez powinowatych. Jak się okazuje, w rzeczywistości zakaz ten jest uzasadniony głównie przekonaniem moralnym i względami obyczajowymi, a sama koncepcja legislacyjna wynika z dosyć niekonsekwentnego powielania rozwiązań obowiązujących wcześniej włącznie z rozwiązaniami przyjętymi w prawie kanonicznym. Nadanie zakazowi znaczenia pragmatycznego okazuje się niełatwe, natomiast wyłączając argumenty życiowe temu rozwiązaniu, pozostaje dosyć nieprzewidywalny argument jedności i trwałości rodziny.

Nasuwa się jednak podstawowy problem: argumenty popierające uzasadnienie zakazu zawierania małżeństw przez powinowatych w linii prostej są w rzeczywistości argumentami przeciwko jakiegokolwiek kohabitacji takich osób. Zakaz sformułowany w treści art. 14 krio nie ma realnej możliwości realizacji celów, jakim ma służyć.

Pierwszym zarzutem w stosunku do analizowanego zakazu jest jego nieskuteczność w realizacji założonych celów. Brak jest bowiem jakichkolwiek przepisów karnych, które penalizowałyby kontakty seksualne między powinowatymi w linii prostej. Również brak jest przepisów uniemożliwiających wychowywanie dzieci pochodzących z małżeństwa powinowatych w związku faktycznym między powinowatymi w linii prostej.

Biorąc pod uwagę względy faktyczne, psychologiczne i emocjonalne, nie ma różnicy między małżeństwem zawartym między powinowatymi w linii prostej a małżeństwem między osobami, które formalnie nie są powinowatymi w linii prostej, jednak długotrwały związek faktyczny spowodował powstanie więzi tzw.

²⁰ Zob. J. Gajda, w: *System prawa prywatnego*. T. 11. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, op. cit., s. 197.

faktycznego powinowactwa. Tym samym nie będzie przeszkód, aby dotychczasowy dziadek stał się ojczymem dla swoich wnuków. Oznacza to, że obowiązujące rozwiązanie prawne jest zarówno nieskuteczne, jak i niekonsekwentne.

Mało skuteczne uzasadnienie dla obowiązywania zakazu ma bezpośrednie przełożenie na problemy z udzieleniem zezwolenia na zawarcie zakazanego małżeństwa. Analizując przepis art. 14 krio, dowiedziono, że ważnym powodem uzasadniającym zezwolenie na zawarcie małżeństwa jest stwierdzenie, iż nie występują okoliczności uzasadniające oddalenie takiego wniosku. Takie stwierdzenie stanowi odwrócenie rozwiązania przyjętego przez ustawodawcę. Tak powszechnie akceptowany pogląd jest przeciwieństwem sensu zakazu zawarcia małżeństwa. W rzeczywistości okazuje się, że nie jest tak, jak stanowi art. 14 krio, że powinowaci w linii prostej nie mogą zawrzeć małżeństwa; powinowaci w linii prostej mogą zawrzeć małżeństwo, chyba że ważne powody przemawiają przeciwko temu. Liberalizm stwierdzony w zakresie podejścia do tego zakazu wskazuje, iż jego moralne i obyczajowe uzasadnienie nie jest zbyt silne i przekonujące.

Kolejny aspekt to wątpliwości, jakie budzi w postępowaniu o zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez powinowatych w linii prostej dokonywanie analizy osobistej, majątkowej, mieszkaniowej, zdrowotnej osób dorosłych, które mogą samodzielnie podejmować decyzje we wszystkich innych relacjach prawnych. Osoby te mogą również samodzielnie, bez specjalnej procedury, zawrzeć związki małżeńskie z dowolnymi innymi osobami, w tym także z powinowatymi w linii bocznej. W takim przypadku nikt nie interesowałby się np. sytuacją mieszkaniową czy osobistą nupturientów. Tym samym przyjętemu rozwiązaniu można zarzucić nieuzasadnioną, głęboką ingerencję w życie prywatne nupturientów.

Reasumując, należy opowiedzieć się za wykreśleniem z katalogu zakazów małżeńskich między powinowatymi w linii prostej.

BIBLIOGRAFIA

- Cioch P., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 3.
- Domański M., *Względne zakazy małżeńskie*, Warszawa 2013.
- Domański M., *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa powinowatym w linii prostej*, Warszawa 2010.
- Gajda J., w: *System prawa prywatnego*. T. 11 *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, J. Gajda, M. Nazar, J. Panowicz-Lipska, T. Sokołowski, W. Stojanowska, Warszawa 2012.
- Górecki J., *Unieważnienie małżeństwa*, Kraków 1958.
- Gromek K., w: K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Grzybowski S., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980.
- Gudowski J., w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2009.
- Haak H., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Toruń 2009.
- Ignaczewski J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2023.
- Piasecki K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, Warszawa 2011.

- Pietrzykowski K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, J. Winiarz, J. Gajda, J. Ignatowicz, Warszawa 2010.
- Pietrzykowski K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015.
- Sokołowski T., *Komentarz do art. 61(8) krio*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dołęcki, T. Sokołowski, Warszawa 2010.
- Szer S., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1966.
- Szlęzak A., *Prawnorodzinna sytuacja pasierba*, Poznań 1985.
- Tysza Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2002.
- Właszek B., *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971.
- Winiarz J., w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego. Komentarz do art. 61(8)*, red. J.S. Piątkowski, J. Winiarz, J. Ignatowicz, J. Gwiazdomorski, Warszawa 1985.
- Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1983.
- Wiszniewski Z., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Grudziński, J. Ignatowicz, Z. Wiszniewski, Warszawa 1966.
- Wiszniewski Z., Gross S., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Z. Wiszniewski, S. Gross, Warszawa 1975.
- Zielonacki A., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, M. Andrzejewski, J. Haberko, A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki, Warszawa 2013.
- Zielonacki A., *Zawarcie małżeństwa*, Wrocław 1982.
- Żukowski W., *Projektowana nowelizacja przepisów regulujących dziedziczenie ustawowe*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 1.

Cytuj jako:

Lewandowska-Urbaniowicz M., *Zakaz zawierania małżeństw między ojczymem (macochą) a pasierbem (pasierbicą)*, „Ius Novum” 2025, nr 1(19), s. 83–94. DOI: 10.26399/iusnovum.v19.1.2025.06/m.lewandowska-urbanowicz